

ИВАН ЧАРОТА

ЈОВАН ПИЧЕТА (1844–1920) – БОГОСЛОВ,
ИСТОРИЧАР, ОТАЦ ЗНАМЕНИТОГ
ИСТОРИЧАРА

За Белорусе је велика част што је један од оснивача нашег првог универзитета и његов први ректор – на овом универзитету сам, успут речено, и сам студирао и радим више од четрдесет година – био тако славни историчар-слависта као што је Владимир Иванович Пичета (1878–1947). Сваки више или мање образовани Белорус зна какво место у историји белоруске науке и образовног система двадесетог века припада њему, академику Академије наука БССР-а и академику Академије наука СССР-а, чије заслуге нису ограничене само простором Белорусије и временом раног совјетског периода. Захваљујући овом истакнутом научнику основана је моћна славистичка школа на бази његове катедре за историју Западних и Јужних Словена на Државном универзитету у Минску, а, такође, и још важнији научни центар на Академији наука СССР-а, где је био на челу Одсека за славистику на Институту за историју и постао први заменик директора Института за славистику. Уопште, Владимир Пичета је изузетно значајан ауторитет и служи као пример и у науци, и у практичним стварима које се тичу јачања веза између Источних и Јужних Словена. Притом, уз све што сам навео, за мене као србисту посебан значај има чињеница да овај познати слависта (притом и први историчар-слависта!) по очевој линији води порекло од херцеговачких Срба. И још једна чињеница: отац првог ректора мог универзитета Владимира Пичете био је протојереј Јован (Иоанн Христофорович) Пичета – ректор Витепске (!) и Полтавске богословије. Укратко, редак случај за белоруске услове: један ректор је отац другог ректора... Авај, ово је објављено много година касније. Али, како се испоставило,

и личност оца заслужује највећу пажњу и безусловно поштовање због његовог значајног доприноса образовању православних словенских народа и развоју веза између њих. Ипак, овај допринос, може се рећи, и данас остаје практично непознат у савременој белоруској и српској средини.

Из добро познатих разлога, пре свега због упорног одбијања комунистичких идеолога да узму у обзир улогу духовне просвете у историји наших народа, а нарочито самог свештенства – није било места за име Јована Пичета у југословенским и совјетским енциклопедијама.¹ Његовог имена није било ни у издањима која су била посвећена и намењена Цркви.² Једини изузеци су појединачни материјали у регионалним општим информативним издањима у Украјини, посебно они који су се појавили последњих година.³ Само је неколико чланака руских истраживача посвећено њему⁴, као и појединачне публикације унука и праунука са навођењем тих информација, које су сачувале породице потомака.⁵

И сада ми, који смо уз Божју помоћ сакупили информације, можемо да саставимо биографску белешку приближно следећег садржаја.

Јован (Иоанн/Иван) Пичета је рођен, као што смо раније споменули, 9/22. септембра 1844. године у граду Мостару, тадашњем националном културном центру Херцеговине. Јован је био пето од седморо деце Ристе (Ристана) и Марије. Иначе, његов отац Ристо, јувелир-сребрнар, водио је „малу трговину у округу Гацко, где је већи део године проводио препуштајући породицу мајчиној бризи”.⁶ Основно образовање дечак је стекао у Мостарској народној школи,

¹ *Мала енциклопедија Просвешћа*, 1–3, Београд 1986; *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008; *Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*, Т. 1–5, Минск 1984–1987; *Асветнікі зямлі Беларускай. X – пачатак XX ст. Энциклапедычны даведнік*, Минск 2001; *Українська літературна енциклопедія: в 5 т.*, Київ 1988; *Краткая литературная энциклопедия*, Т. 1–9, М., 1978; А. А. Половцов, *Русский биографический словарь: в 25 т.*, М., 1896–1918. и др.

² *Христианство. Энциклопедический словарь*. Т. 1–3., Минск 1993–1995; *Православие. Библиографический указатель книг на русском и церковно-славянском языках. 1918–1993.* – М., 1999.

³ А. В. Кудрицького (ред), *Полтавщина: Енциклопедичний довідник*, К., 1992, 743–744; *Православная энциклопедия Харьковщины*, Майдан, Харьков 2009, 382–383.

⁴ Карасев В. Г., *Йован Пичета (1844–1920) и его мемуары* // БАЛКАНИКА/ВАЛКАНИКА VIII, Београд 1977, 415–425.; Карасев В. Г., *И. Х. Пичета (1844–1920), Славяне в эпоху феодализма: К столетию академика Пичеты В. И.*, Наука, Минск 1978, 135–149.

⁵ Соколовский Л. Г., *Протоиерей Јован Пичета* // Московский журнал. История государства Российского. 1998. № 1, 39–45. Соколовский Л. Г., *История одной семьи: Јован Пичета и его потомки* // Вопросы истории. 1999, № 9, 136–142.

⁶ *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговица*, Харьков 1911, 6.

чија је слава превазилазила оквире Херцеговине, и управо током школовања Јована Пичете, 1857. године, ову школу је посетио Александар Хилфердинг⁷, у то време први руски конзул у Босни и Херцеговини. Након што се упознао са овом образовном установом, нетипичном за турску покрајину, конзул Хилфердинг је предложио да се најбољи ученици школе пошаљу у Русију, ради стицања високог образовања на рачун руске владе. Тако даровити момак из Мостара, заједно са својим вршњацима Николом Билићем и Стефаном Говедарицом, а у пратњи јеромонаха Прокопија Чокорила, напушта своју родну Херцеговину и одлази у Одеско духовно училиште, а затим у Одеску (тада се називала Херсонска) духовну семинарију (богословију), где је учио у периоду од 1858. до 1864. године. Успешно завршивши богословију, постао је студент на Кијевској духовној академији, коју је 1867. године завршио са добрим резултатима. После тога, дипломирани апсолвент академије Јован Пичета се, заједно са својим сународником Николом Билићем, пријатељем по богословији и академији, враћа у отаџбину, али тамо није дуго остао. Разлог је, по свој прилици, очекивано неповерење турских власти према руским васпитаницима, а одговор је био у стилу који је веома популаран и данас: „Није могуће успоставити радни однос у професији младога стручњака.” Вратио се у Русију и послат је на рад у гимназију града Николајева. У међувремену, дошавши у Николајев и не стигавши још да се насели, сазнао је да је место предавача црквене историје (то је вредно истацања!) испражњено на Полтавској богословији, и њему, као дипломираном богослову, а по препоруци начелништва Кијевске академије, ова позиција је била одобрена. У Полтави је Јован Пичета, како кажу, *иџушио корење*. Ту је 1869. године добио руско држављанство, одрекавши се турског; ту је и ступио у брак са Маријом Григоревном Григоренко, кћерком кијевског чиновника (рођена 5/18. августа 1846. године, а упокојила се 1911. године), ту се родило седморо његове деце: четири сина (Константин, Александар, Георгије, Владимир) и три ћерке (Љубав, Софија, Јелена). Од 1867. до 1888. године „Иван Христофорович” како су почели да га ословљавају на руски начин, радећи као предавач на Полтавској богословији, у исто време је предавао географију у световним школама, а такође се бавио науком и књижевним радом, активно се ангажујући у

⁷ Гилфердинг Александар Фјодорович (1831–1872) – познати руски слависта, историчар и етнолог, аутор радова *Об отношениях языка славянского к языкам родственным, История балтийских славян, Босния, Герцеговина и Старая Сербия, Письма об истории сербов и болгар, Государственное право сербского народа в Турции* и др. Активан у друштвеном животу, радио је на учвршћивању јединства словенских народа и био председник Петербуршког одељења Славјанског добротворног друштва.

регионалној штампи. Достојанственим се показао на духовно-просветитељском пољу, а 5. априла 1887. године већ је имао чин државног саветника. Потом је прешао у верско одељење и био је рукоположен за јереја, а 10. априла исте године унапређен је у чин протојереја, потом је именован за дужност ректора Витепске богословије, коју је вршио од фебруара 1888. године (према подацима Л. Соколовског, од краја априла 1887. године) до августа 1890. године.

Одлуком Светог синода од 22. августа 1890. године био је враћен у Полтаву на место ректора богословије. Дванаест година је морао да испуњава ту дужност, заједно са многим другим, тзв. општим дужностима, као што су: дужност у јавној Полтавској думи, као председник Свето-Макаријевског епархијског братства, као члан разних савета. Заслуге Јована (Јована/Ивана Христофоровича) Пичета у области духовног просвећивања високо су оцењене бројним државним и црквеним наградама: 25. новембра 1897. године уброејен је у руско дворско племство. У августу 1902. године се пензионисао, али ни у том статусу није напушта некадашња задужења – познато је, на пример, да је остао на неколико функција.

Године 1903. протојереј Јован се нашао у Харкову, где је почео да обавља свештеничку службу и наставио јавне активности. У последњим годинама живота он је, служећи као старешина харковске гробљанске цркве у част Усековања главе Јована Крститеља, био члан Епархијског комитета и Духовне конзисторије, члан Епархијског училишног савета и Савета Женског епархијског училишта (1906–1909), био је пријатељ председника Братства Озерјанске иконе Мајке Божје и подучавао је Закон Божји у мушким средњим школама града Харкова, био је председник пасторско-законоучитељских удружења, члан Православног мисионарског друштва, председник Савета и посланик свештеничког (духовног) надлештва у Харковској градској думи (1906–1910), а од 1918. године – председник црквено-парохијских савета Харкова.⁸ У то време је носио низ високих одликовања – орден Св. Станислава II и III степена, Св. Владимира IV и III степена, Св. Ане I, II и III степена.

У Харкову се није зауставио, већ се још више активирао његов истраживачки и књижевни рад. Појавиле су се две мемоарске књиге⁹ и једна темелна етнографско-историјска студија.¹⁰

⁸ Каплин А. Д., *Протоиерей Я. Х. Пичета // Православная энциклопедия Харьковщины*, Майдан, Харьков 2009, 382–383.

⁹ *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца*, Харьков 1911; *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству*, 1913.

¹⁰ *Пичета И., протоиерей. Общие сведения о народах славянского племени и частные о южных славянах, болгарях и сербах*, 1915.

Град Харков, у којем је живео са својом кћерком Софијом, постао је место његовог последњег земаљског пребивалишта. Ту се упокојио у Господу, ако је веровати већини објављених информација, 1920. године. Ипак, тачан датум смрти још није утврђен: рецимо, у чланку А. Д. Каплина опрезно се наводи „...после маја 1918. године”¹¹, а В. П. Титар и коаутори наводе као време упокојења деценију касније „...1929. године”.¹² Постоји разлог зашто многи верују да је протојереј Јован Пичета сахрањен при цркви у којој је служио, иако његов гроб није сачуван, а само гробље је, фактички, срушено.

* * *

Тренутно постоје и потреба и могућност да, макар у неким сегментима, допунимо биографију истакнутог протојереја ослањајући се на његове мемоаре, који су без сумње интересантни како са тачке гледишта биографске фактологије, тако и на плану стила – у случају Јована Пичете врло вештог и блиставог.

Ево како, примера ради, он изнова ствара атмосферу Мостара из времена свог детињства у првој књизи *Успомена* (рус. *Воспоминания*):

Ако православни Херцеговци нису подивљали од ужаса турских, то они пре свега дугују својој чврстости, својој љубави и дубокој оданости православној цркви и њеним институцијама, а потом и благотворном утицају тих светих манастира, који су љубављу предака изграђени у разним местима отаџбине, у којима су се у гомилама окупљали за молитву и узајамне утехе, за састанке и одлуке о томе шта треба учинити како би сачували своју свету веру и народност. Манастири (...) су били чувари православља и духа народнога, подржавали су у људима бодрост, грејали у њима љубав према вери и отаџбини и распламсавали их за борбу „за крст часни и слободу златну”. (...) Од православних српских заједница у Херцеговини мостарска је била најзначајнија и најпостојанија. Она је представљала добро организовано братство без писаног, али уписаног устава на таблицама срца.¹³

¹¹ Каплин А. Д., *Протоиерей Я. Х. Пичета* // Православная энциклопедия Харьковщины. Майдан, Харьков 2009, 382.

¹² В. П. Титарь, А. Ф. Парамонов, Л. И. Фефелова, *Сестры Синяковы – харьковские музы футуризма*, // <http://go.mail.ru/redirect?>

¹³ Пичета И., *протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца*, Харьков 1911, 11.

Завидно јасно памћење, које је аутор ових успомена сачувао и у поодмаклој старости, омогућило му је да опише своју родну средину са истински импресивним детаљима:

У моје време, у Мостару, постојала је само мала црква посвећена Рођењу Пресвете Богородице, саграђена 1835. године, на месту старе цркве, на источном рубу града, у близини такозваног Суходолског гробља. Без обзира на то колико су се Мостарци молили за дозволу да саграде велику цркву, везир Али-паша не само да је то одбио већ је, на наговор фанатика из муслиманског свештенства, строго забранио да црква надвиси ограду око ње. Да би, некако, направили храм високим, морали су да га 10 и више педаља укопају у земљу, што је омогућило да се направи засвођени плафон и хорови, где ће стојати жене. По изгледу, црква се није разликовала од једноставне, дугуљасте форме, камене четвороугаоне зграде са малим прозорима и каменим кровом. Изнад јединог улаза у цркву подигнут је једва приметан крст, исклесан од камена, али он, као и читава зграда, били су невидљиви иза зидова високе ограде. Унутрашњост цркве, ограничена стубовима који су подржавали хорова, била је у хармонији са спољашњошћу. Зидови – голи без икона, иконостас једноставан, обложен молерским иконама и лошим литографијама, царска врата без рељефа, северни и јужни улази у олтар без врата, а сам олтар – скучен и без прозора, престо камени и са сиромашним окружењем, жртвеник у ниши зида, прекривен комадом просте тканине. Ни сви други предмети нису били лепши...¹⁴

За нас је веома драгоцено то што он врло живо описује своју родну „малу кућу са малом окућницом при њој, у којој је расло велико дудово дрво за производњу свиле” и поуздано указује на њену локацију: „...на крају града Царине”.¹⁵

Како и доликује Србину, протојереј Јован не заборавља свој главни „идентификациони знак” – славу, која носи име свеца заштитника: „У мом роду, како у Мостару, тако и у другим местима Херцеговине, славе Георгија Победоносца, чије је име „Крсно име” целог нашег рода”.¹⁶ С обзиром на то да Руси немају традицију крсне славе, он се детаљно бави њеним значењем, да би им тај појам објаснио.¹⁷

Треба напоменути да се у аутобиографској исповести оца Јована јављају и једнако сачувана најтоплија осећања сина и брата

¹⁴ Исто, 12.

¹⁵ Исто, 6, 10.

¹⁶ Исто, 10.

¹⁷ Исто, 16–17.

– из душе говори о оцу, браћи Бошку, Илији и Трифуну, сестрама Јованки, Ристи и Ангелини, али посебно поштовање изражава мајци. Са нарочитом нежношћу обојене су речи упућене њој, већ покојној:

Вечна теби слава, незаборавна мајко! До скорог сусрета, рођена! (...) Верујем, да су молитвене сузе миле мајке биле делотворне пред Богом, чијом неизрецивом милошћу сам успешно завршио своје учење и вршио своје служење.¹⁸

Наравно, нема никаквих сумњи у признање овог остарелог човека да никада није заборавио мајку – „три пута сам путовао из Полтаве да је посетим” – а сазнао је за њену смрт када је био „именован за ректора Витепске богословије”.¹⁹

Осим тога, Јован Пичета је ученик који је сачувао захвалну успомену на своје мостарске учитеље. По редоследу приоритета у којем су га школске обавезе спојиле са њима, он се сећа свих:

...учитеља из Србије, презиме му је Стојаковић, који је учио на београдској „богословији”²⁰;

...нови учитељи из херцеговачког народа – Иван Шушић, који је учио у некој школи у далматинском граду Шибенику и Петар Србић, који је завршио курс у београдској богословији (тј. семинару), па чак и неко од мађарских Срба²¹;

...Нићифор Дучић и Серафим Перовић, познате су у тим временским околностима политичке и црквене фигуре. Први је стекао славу изузетног црквено-историјског писца и умро је у Србији у чину архимандрита, а други је, након свих врста несрећних околности, укључујући и слање у Феџан, у време окупације рукоположен у митрополита Херцеговине, у којем чину је и умро крајем прошлог века.²²

Разумљиво је да се ми данас интересујемо како је човек, дубоко свестан ситуације о положају православља у разним земљама, проценио стање црквеног деловања у Босни и Херцеговини средином 19. века, у време његовог детињства и ране младости. Уопштено, процене су различите и с једне стране примећује се да митрополити – Грци и Бугари – „нису оставили добар утисак”²³, а с друге

¹⁸ Исто, 8.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто, 19.

²¹ Исто, 20.

²² Исто, 20–21.

²³ Исто, 14.

стране постоје успомене са великим поштовањем према „добро-пасућим пастирима стада” потеклим од земљака. Конкретно:

...као нарочито јаки ауторитети и поштовани били су јеромонах Серафим Шолаја и архимандрит Јоаникије.²⁴

О „локалном летописцу Јоаникију Памучину” говори са највишим похвалама:

Архимандрит Јоаникије је био изванредан учитељ, стручњак за српски језик и народне обичаје. Представа сам по себи, овладавши даром речитости, предивно је служио и певао, био је украс цркве херцеговачке и православних заједница Мостара, њихов руководилац, представник тамо где је то било потребно. Његове паметне мисли су се слушале, а његове савете нису игнорисале ни турске власти, посебно током устанка 60-их година, којег је предводио војвода Лука Вукаловић. Каква би била велика срећа за српски народ да су побуњеници прихватили услове које им је понудио серакир Омер-паша, уз учешће архимандрита Јоаникија. Можда, не би дошло до накондних устанака, који су довели до аустријске окупације и анексије.²⁵

Можемо се само радовати што напори учитеља Јована Пичета и данас служе као узор просветљења младих Херцеговаца.²⁶

Важно је напоменути да, без икакве жеље да истакне себе лично, Јован Пичета говори о – за њега судбоносном – доласку првог руског конзула за Босну и Херцеговину А. Ф. Хилфердинга и секретара конзулата А. С. Јонина у мостарску школу. Овако су забележени догађаји тог мајског дана 1857. године:

Долазак првих Руса у Мостар, а и званичних представника руске владе, био је велики догађај за целокупно православно становништво целе Херцеговине. Оно, за шта су се молили и уздисали, надали се и уздали – залагање велике Русије – то су дочекали,

²⁴ Исто, 15.

²⁵ Исто, 16.

²⁶ Јоаникије Памучина, *Почейџак доласка ѓрчких владика у Херцеговину. Живојојис Серафима Шолаје (Одломци); Прокопије Чокорило, Љејојис Херцеговине 1831–1857 (Одломак из 1857. године). О Али-пашци Ризванбеговићу // Младенко Сацак, Прељлед срјске књижевности у Босни и Херцеговини у 19. вијеку*, Бања Лука 2010, 92–102, 103–106. Ти материјали су, својевремено, били представљени и руским читаоцима: Памучина И., свјаш. *Суд над християнскою девоукою в Мостаре в 1841 г. // Русская беседа*, 1856. Книга II, 34–46; Прокопий (Чокорило), иеромонах, *Летопись Герцеговины. 1831–1857 // Русская беседа*, 1858, Книга II (X), 93–121.

видели високопостављену руску браћу у свом светом храму и у драгој школи, разговарали са њима и говорили им, ако не својим уснама, онда очима и срцима о својим тугама.²⁷

Ради поређења, не би било сувишно поменути о овоме и утисак самог А. Ф. Хилфердинга, који је, у писму-извештају свом претпостављеном начелнику, саопштио следеће:

Послужио сам се празником Вазнесења другог дана по мом доласку у Мостар, да бих убрзо посетио овдашњу православну цркву, иако се вечерња служба у њој врши при свећама (због тога што би литургија током дана узнемиривала муслимане). После вечерње службе, приказали су ми савршено уређену основну школу, основану прошле године при мостарској цркви, која, иако је тек на почетку свога постојања и располаже најнеадекватнијим средствима, већ има благотворан утицај на овдашњи православни народ.

(Писмо руског конзула у Сарајеву А. Ф. Хилфердинга директору Азијског одељења Министарства иностраних послова Русије, Е. П. Ковалевском, датирано 17/29. маја, 1857. године).²⁸

Како се испоставља, Јован Пичета је добро упамтио датум за који је везан судбински преокрет:

У јануару или фебруару 1858. године постало је извесно, да би наш одлазак требало да буде након Васкрса и да ће са нама поћи јеромонах Прокопије Чокорило, коме је била испосредована дозвола да дође у Русију, да прикупи донације у корист сиромашних цркава и манастира Херцеговине (...) Васкрс је дошао, последњи у мом животу у мојој отаџбини. Мој одлазак је био близу. Све што може да учини ватрена љубав патријархалне породице за свога члана, учинили су моји драги, рођени за мене. Опремиле су ме у изобиљу. Дан одласка био је назначен за 3. мај. (...) Мој одлазак и другова Николе Билића и Стефана Говедарице, на челу са јеромонахом Прокопијем, био је испраћен прилично великом свечаношћу. Више од стотину људи пратило нас је до предграђа града, а неки су нас, на коњима, пратили до места Потпорим, на удаљености од 4 сата од Мостара.²⁹

²⁷ Пичета И., *протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговинца*, Харьков 1911, 21.

²⁸ Види: http://vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1840-1860/Osv_borb_BiH/1-20/11.phtml?id=14903.

²⁹ Пичета И., *протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговинца*, Харьков 1911, 22–23.

Пут је пролазио кроз Сарајево и довео их у Београд, где су се млади Мостарци на путу за Русију сусрели са школским колегом Савом Косановићем, „који се тада обучавао на Београдској богословији, а касније је постао Митрополит Сарајевски”.³⁰ И одатле су се, бродом (не без инцидента, а због једног од њих је протојереј Јован умало изгубио главу) упутили у Одесу. И на крају: „Ујутро 28. јуна, наш пароброд се усидрио у карантинској бази Одеске луке, и ускоро смо, на нашу велику радост, ступили на руску земљу, пропућујући месец и 25 дана.”³¹

Херцеговац Јован Пичета изашао је на пространства живота и плодотворне активности у држави Русији.

Почетни период његовог боравка у Русији на свој начин илуструје једна директна веза, односно чињеница, наизглед неважна, али у разним аспектима значајна и за нашу историчарску дискусију. У питању је обраћање Бошњака и Херцеговаца који су учили на Одеској богословији знаменитом филологу и просветитељу Вуку Стефановићу Карацићу, који је тада живео у Бечу, са молбом да пошаље књиге о националној историји (!). Ево садржаја тог писма:

Високоучени и родољубиви Господине!

Ми, доле потписани Срби из Босне и Херцеговине, који учимо овде на семинару као стипендисти, усуђујемо се да Вас замолимо да нам пошаљете своја дела и још неколико писаца из отаџбине, које Ви знате, да нас ближе упознају са нашом Историјом.

Поштовање према Вама и Вашем раду, као и незнање Историје српске, навело нас је да пишемо Вама и молимо Вас, као родољуба и сународника, да не оставите нашу жељу неиспуњеном. И још Вас молимо, ако је могуће, да нам пошаљете Ваш портрет и још неколико портета наших Писаца из отаџбине, које бисмо имали за украшавање и славу рода Српскога. Са пуним уверењем, да ће наш захтев бити испуњен, остајемо Вам покорни и поштујемо Вас као родољуба.

Никола Спаић, Тано Батинић, Димитрије Божићевић, Ристо Бугарчић (из Босне), Јован Пичета, Стефан Говедарица, Христо Миљинковић, Никола Билић (из Херцеговине), Панто Поповић (из Албаније).

Одеса, 26. април 1861. године.³²

³⁰ Исто, 25.

³¹ Исто, 28.

³² Вук Стефановић Карацић, *Прејиска XII (1859–1862). Сабрана дела*, књ. XXXI, Просвета, Београд 1998, 758.

Судећи по сачуваном и објављеном корпусу епистоларних текстова Вука Караџића, он није одговорио одеским ученицима. Али то је друга тема.

* * *

А пошто дискутујемо о значају, има смисла коментарисати да Јован Пичета није био само регистратор или интерпретатор давно прошавшег, већ је био и донекле укључен у значајне историјске догађаје – не као активни учесник у револуционарним преображајима, већ непосредни сведок катаклизми, упознат са многим личностима чија се улога у мало познатој историји не може лако дефинисати, јер су оставили незабораван позитиван траг. То су већ поменути славни заштитници православља у Херцеговини, многи јерарси Српске и Руске православне цркве, укључујући и митрополита српског Михаила (Јовановића), митрополита кијевског и галицког, касније поглавара Руске цркве у иностранству Антонија (Храповицког), архиепископа харковског Арсенија (Брјанцева), епископа полтавског и прилукског Илариона (Јушенова) и других, главног прокуратора Светог синода Руске православне цркве К. П. Победоносцева, као и српске војне званичнике Саву Грујића и Димитрија Ђурића, истакнуте државнике Илију Гарашанина и Алимпија Васиљевића, политичког вођу српских социјалиста Светозара Марковића, познатог песника Лазу Костића...

Ипак, у овом случају пажњу привлаче фигуре које су се одликовале другим својствима, представљајући другу страну медаље државног живота. Конкретно, тешко је игнорисати чињеницу да су на Полтавској богословији у време ректорства Ј. Х. Пичете учили Георгије Гапон и Симон Петљура, који се нису само формално налазили под његовим начелништвом већ су захваљујући његовој принципијелности обојица били искључени из школе. Гапон, који је до дана данашњег остао срамотно познат по целој Русији као провокатор у трагичним догађајима такозване „крваве недеље” из 1905. године, добио је прилично много простора у другој књизи *Успомена*.³³ Најстојећи да објасни овај заиста „тежак случај”, а у одређеној мери и да се оправда пред јавношћу која је формирала своје мишљење, протојереј Јован детаљно описује какав је његов лични однос према бившем студенту богословије, какав је био утисак о њему од почетка и како су се контакти развијали са њим у периоду након тога. А сумирајући оно што је изрекао о овом

³³ Пичета И., *протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству*, Харьков 1913, 83–92, 106.

„човеку, који је осрамотио свој свештенички чин и задао тако много несреће Русији”, педагог признаје:

Боли ме, што је он био мој питомац и што је његово срамотно име везано за мени драгу Полтавску богословију, но тешим се тиме, да је богословија, у лице управе, којом сам ја председавао, оценила по достојанству свог недостојног питомца и није била њихова кривица, што су га бранили и бранили наушртб истине, а он је, успевавши у безакоњима, посегнуо собом и до фаталне омче од својих злих другова.³⁴

Ректор Пичета је, такође, инсистирао да још један питомац буде искључен из семинара – упркос чињеници, да је већ учио на завршној години, а то је Симон Петљура³⁵, родом из Полтаве, који је касније преузео улогу поглавара директорије Украјинске Народне Републике и главног атамана њене војске и флоте. Ради се о њему, иако је коришћен скраћени облик презимена у тексту (наглашавамо: као и у свим осталим сличним случајевима). У мемоарима се помиње четири пута. Главна епизода је до детаља описана, што је захтевало категоричне мере утицаја:

Идући од мог стана до архијерејског дома, да посетим болесног владика Илариона, приметио сам ученика VI разреда П-ру [обратити пажњу на скраћена презимена – И. Ч.], који је путовао с неким господином према богословији. Пошто је возач остао на улазу у богословију и путници ушли у зграду, и ја сам се упутио тамо, да сазнам ко је дошао и коме је он или ко је њему потребан. Уђем у пријемну собу – никога нема. Пошао сам на други спрат, где су распоређене сале, и овде сам затекао сам почетак пробе, под руководством регента, ученика VI разреда Сид-ко. Певача је било, изгледа, много више, него што их учествује у црквеним хорovima. Појавио се господин – композитор Лисенко. Поздравио сам га, захвалио му се на пажњи према ученицима, а регенту сам дао примедбу, да је позвао трећу особу без мога знања. Слушалаца њихове песме било је много у сали. Неки ученици, како ми се чинило, гледали су ме злобно и били су изузетно незадовољни мојим присуством. Стајао сам више од пола сата, чекајући крај песме. Сам Лисенко се, очигледно, осетио непријатно и, похваливши певање ученика, поздравио се са њима и са мном. Још једном сам му се захвалио и питао, ако буде у Полтави у фебруару, да је добро дошао на предложено вече

³⁴ Исто, 92.

³⁵ Види више о томе: <http://coolib.net/b/97501/read>.

певања. Ученици су га испратили плескањем руку, а ја сам с њим сишао до излаза, где смо се опет љубазно поздравили... Без сумње, да се нисам изненада појавио у сали, Лисенко би остао дуже „међу славним полтавским семинаристима” и, заједно са похвалама њиховом певању, можда би рекао нешто у украинофилском духу. Пошто је ситан руски композитор нетактично поступио, појавивши се на затвореном наставном часу без знања његовог начелништва, – то је и сам схватио, када је након пола сата напустио семинар; али ја нисам могао дуго да се смирим због његове посете, која би могла да изазове демонстрацију и да доведе до веће непријатности за мене, као начелника институције... Када смо разговарали о понашању ученика, одлучено је, да се главним изазивачима и хушкачима посвети посебан надзор свих ученика и васпитача... и П-ру, као један од главних вођа, који је откривен у богословији, требало је да буде отпуштен из институције.

Преосвештенство је одобрило дневник праћења, али нажалост, П-ру је одобрена милост да остане у семинару богословије до краја курса. Овај несташни младић и отпуштени питомци узроковали су нам велике проблеме у другој половини школског полугодишта, када су почели поремећаји у богословији, што је довело до затварања другог и трећег одељења трећег разреда.³⁶

Затим примећује следеће:

Г-х и Г-рја, који живе у Фабрикантској улици, у селу Матирнаго, и П-ра, који живи у Новој згради код свога оца, активно су учествовали у нередима. Он је 10. марта био на Кијевско-Полтавској железничкој станици, пред одласком отпуштених ученика из богословије и држао им је говор.³⁷

Иначе, пошто је стекао значајно лично искуство у комуницирању са револуционарним „масама”, и то не само унутар зидова богословије, протојереј Јован је детаљно забележио ситуацију 1901–1902. године, када је међу семинаристима почео процес комешања и постепеног разлагања, будући да су над њима радиле машине тајне агитације против власти, да би организовале побуне које воде до немира и нереди, а на крају – до револуција, које су радикално промениле светску историју.

* * *

³⁶ Пичета И., протојерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству, Харьков 1913, 178, 179, 181.

³⁷ Исто, 206.

Оцењујући заслуге Ј. Х. Пичете као историчара, пре свега, потребно је узети у обзир један важан моменат, који смо на почетку навели – да је он био српски историчар изван Србије, који је настојао да Источним Словенима пружи најверније представе о прошлости и садашњости своје отаџбине, а у том смислу, можда, не би било претеривање ако бисмо закључили да је по бројним питањима био пионир и носилац информација у чију поузданост немамо разлога да сумњамо. Пре свега, судећи по многим стварима, истакнута је вредност чак и првог његовог дела, које, иначе, није објављено на периферији, већ у Москви.³⁸ А потврда наведеног суда је, несумњиво, и чињеница да до дана данашњег, скоро пола века, постоје референце на ову студију у релевантним студијама и уџбеницима за духовне школе.³⁹ Јасно је да садржај овог рада не губи своју вредност и захваљујући томе што је аутор показао неуобичајену освешћеност и потврдио професионално владање материјом; ту није важна само ерудиција, него је и публикација богата значајним информацијама. Ништа мање значајно није ни посредство којим аутор брани православну тачку гледишта о свим променама у српској историји, док су се многи њени догађаји, имајући у виду распрострањеност књижевности, развијали на различите начине. Ј. Х. Пичета одбија мишљења разних аутора, међу којима су католици и протестанти и представници других вероисповести, а водећи се својим знањима и уверењима он улази у полемику са многима, притом и са Шафариком, који је имао прилично висок ауторитет, па чак и са признатим руским србистом Мајковим... Код њега се, из сасвим разумљивих разлога, увек провлачи правомеран критички став према политици и Турске и Аустрије, а, сходно томе, и према поступцима Католичке цркве у српским земљама, која циљано чини све што је могуће да се Срби поделе као јединствени етнос:

Ова религиозна подела Срба такође је разјединила њихову националност, тако да рођена браћа више не носе опште име Срба, већ свако себе назива именом те вероисповести, којој припада. Србин католик себе назива Латинјанином, будући да католичанство претежно припада Латинима, Србин муслиман се назива Турчином; само Србин православцац носи име Србина, што је идентично са именом православног хришћанина.⁴⁰

³⁸ *Краткий очерк истории православной сербской церкви* // Православное обозрение (Москва), 1870. Т. 1. № 1, 3, 4.

³⁹ Види: Скурат К. Е., *История поместных православных церквей*, М., 1994; Блохин В. С., *История поместных православных церквей*, М., 2004. и др.

⁴⁰ *Православное обозрение*, 1870. Т. 1. № 1, 87.

Што се тиче методологије аутора овог рада у целини, пре свега треба напоменути његово научно утемељење. Хронологија есеја покрива период VII–XIX века и, истина, нису сви догађаји једнако осветљени детаљима, иако сваки од њих има своју логику. Рецимо, може се поставити питање зашто се значајно више пажње посвећује стварима из старог и средњег века него онима из новог доба, а одговор најпре треба тражити у следећем: као прво, због велике временске удаљености и практичне недоступности документарног материјала из тог времена, те су били произвољно тумачени; а као друго, зато што их карактерише очигледна *колизија* и, сходно томе, одлучујући утицај на судбу народа. Аутор стално држи у центру посматрања српске земље у целини. Међутим, са свим тежњама ка непристрасности, испољава се сила гравитације отаџбине и стога се посебна пажња посвећује како историји, тако и тренутној ситуацији у Херцеговини. Приметићемо да у оквиру извора Ј. Пичета користи и публикације својих сународника, које смо већ помињали – јеромонаха Прокопија Чокорила и архимандрита Јоаникија Памучине.

Стил овог есеја је директно одређен жанром: он је у почетку слободан, без уоквирености научним текстом. Међутим, аутор признаје и условно расположење, које није прихватљиво као такво у историографским радовима и користи га у размишљању о ситуацији избора који је постојао за Србе, као и за Хрвате, за време Сплитског сабора (925 године):

Будући, да је у то време „медоточиво” писмо Јована Х старешинама српског народа написано у другачијем тону – да је послано за сазивање сабора делегата, умеренији и суздржанији у опредељењима – Срби, који још нису били довољно јаки у православљу, можда би се, као и Хрвати, приклонили на страну Латина. Спасиле су их чврсте одлуке Сплитског сабора; млада српска црква није хтела да се одвоји од драгог наслеђа Ћирила и Методија; прекинула је односе са деспотским Римом и верно сачувала семена, иако обрасла кукољем, источног православног учења све до самога Св. Саве, када су та семена, очишћена од кукоља, донела пристојан плод.⁴¹

Такође је познато да је Ј. Пичета објавио своје „историјске белешке” о положају Православне цркве под окриљем Турске у *Полтавским епархијским вједомостима* за 1875/1876.

Много историографских и историозофских размишљања налази се и у мемоарима. На пример, уводни део „Чињеница и сећања из школског живота Херцеговца” има одговарајући наслов – „Судба

⁴¹ *Православное обозрение*, 1870. Т. 1. № 3, 484.

моје отаџбине и српскога народа”. Он заиста уводи читаоца у историју своје отаџбине:

Моја отаџбина је несрећна Херцеговина. Кажем несрећна, јер сумњам да постоји регија, насељена напаћеним српским народом, а да је доживела толике свакакве врсте беда и била подвргнута таквим променама судбе, као сирота Херцеговина.⁴²

Овде су укратко, али сасвим утемељено, представљени кључни моменти историјске судбе Срба и притом се, као што смо већ навели, главна позиција аутора изражава доследно и не подудара се увек са опшеприхваћеном. Тако, на пример, Ј. Х. Пичета даје, за своје време, а и за данашње, атипичну процену масовне сеобе Срба крајем 17. века под патријархом Арсенијем III (Чарнојевићем):

Овај кратковидни духовни вођа српскога народа, преварен обећањима аустријске језуитске владе, повукао је за собом 37.000 презимена, која су чинила пола милиона становника, а 1690. преселили су се у Аустро-Угарску како би заштитили своје границе од турских хорди. Колико је људи погинуло у овом и у другим случајевима, може се судити по признању још кратковидијег патријарха Арсенија IV (Јовановића), који је следио свог претходника у аустријским делима након закључења Београдског мира 1749. године: од стотина хиљада избеглица, само десет хиљада је успело да се заједно са њим и тројицом епископа склони у Аустрију, а остали су умрли. (...) Исељење Срба из Старе Србије било је праћено најтежим последицама за цео српски народ, како у политичким, тако и у верским односима. Албанци су се населили на празним земљама, и они су својим дивљаштвом и фанатизмом још горе од Турака тлачили преостало православно српско становништво.⁴³

Судећи по свему, протојереј Јован је пажљиво пратио догађаје у отаџбини и озбиљно анализирао њихов развој. Осим тога, познато је да је путовао четири пута (1862, 1870, 1873, 1879) из Русије у родни крај и, сходно томе, о догађајима је могао да доноси у пуном смислу професионалан и поуздан суд за дуги период. Тамо и ми имамо прилику да видимо проницљивост изложене процене перспективе „Старе Србије”, посебно Косова и Метохије:

Још увек можемо да сањамо, као песник-краљ Никола Црногорски, о Старој Србији са Призреном, некадашњом престоницом

⁴² Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца, 1.

⁴³ Исто, 3–4.

српског краљевства, о Пећи као престоници српских патријарха, „високим Дечанима” – о чувеним манастирима, које је саградио отац цара Душана, краљ Стефан (1321–1336), чије мошти почивају тамо, и о Косовом пољу, где је 1389. године погинуло „српско краљевство и господство”, али њихово уједињење са Црном Гором и Србијом тешко да је икада могло да се оствари. А препрека томе не сусреће се толико у оживљавању турске ратоборности и младом турском уставно-политичком курсу, колико са стране Аустро-Угарске, која ће при првом повољном случају кренути на Стару Србију, како би обезбедила себи неометани пут у Солун.⁴⁴

То да је тако верно оцењен текући процес, који се више пута потврђивао, и данас се потврђује.

За историчаре православља и међуцрквених односа несумњиво вредност имају најинтересантније информације о „ујка Јосифу” – „духовном и политичком вођи бугарских унијата”, с којим се будући православни вођа Ј. Х. Пичета лично срео у својој раној младости, још у Одеском пансионату.⁴⁵ Посебно је интересантан и садржај у *Успоменама*⁴⁶, кратак увод у историју односа Србије са Кијевском духовном академијом, а посебно се помиње значајан број њених дипломаца – истакнутих личности Србије, а такође и Русије и Бугарске. Генерално, у свим радовима Ј. Х. Пичете видљиво и невидљиво присуствује, како данас то кажемо, општи историјски контекст.

* * *

У вези са изабраним приступом, дужни смо да највећу пажњу посветимо животу и раду протојереја Јована Пичете и ономе што је повезано са Витепском и Белорусијом. Али, нажалост, управо је тај период најмање покривен другом објављеном књигом мемоара – *О служби на духовно-образовном вједомствџу*.⁴⁷ Ако покушате да објасните разлоге за то, појављују се бројна разматрања о карактеристикама службе у тада новој, још непознатој дужности. Али, највероватније, на овај или онај начин, треба узети у обзир да је протојереј Јован имао тежак и непоправљив губитак везан за Витепск: тамо је, 23. новембра 1888. године, његов најстарији син, необично даровити Константин, умро од туберкулозе. О овоме, заправо, у успоменама нема ни речи, као ни о рођењу његовог најмлађег

⁴⁴ Исто, 5.

⁴⁵ Исто, 50–51.

⁴⁶ Исто, 53–57.

⁴⁷ Пичета И., *протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству*, Харьков 1913.

сина, Василија, исте године – будућег студента историјско-филолошког факултета Универзитета у Харкову, уметника и историчара уметности.

Успели смо да пронађемо неке опште информације у витепским водичима тога времена. Тако је у једној од њих, на стр. 193, назначено да је Витепска богословија била на адреси: „Обала реке Двине у одвојеној згради, а њен ректор је протојереј Јован Христоворович Пичета“; такође, на страни 60, исти ректор се помиње као пуноправни члан Статистичког комитета, на адреси: „улица Дворцоваја, кућа Мејерсона“.⁴⁸

Нажалост, директни утисци становника Витепска о њему још нису познати, осим кратке процене једног од тадашњих семинариста, касније врло познатог протопрезвитера Георгија Шавелског:

...Протојереј Јован Христоворович Пичета (1888–1890), био је веома добар, брижан човек, разуман администратор, на много начина побољшао је живот школе. Али из неког разлога ученици нису волели оца Јована: чинило им се, да је веома неприступачан и веома строг. При њему је у богословији био бунт, али он је свим бунтовницима избринуо опроштај.⁴⁹

На основу података из различитих извора сазнало се да се у белоруском губернијском граду протојереј Јован Пичета нашао, како кажу, у вртлогу послова и самом центру локалних догађаја. Поред тога што је обављао дужности ректора и предавача у богословији, он је предводио епархијско Витепско братство, основано 1887. године, у име равноапостолског кнеза Владимира, био је и уредник *Полоцких епархијских вједомости*; био је и председник Полоцког епархијског школског савета, члан Витепског комитета Православног мисионарског друштва, члан Витепског губернијског статистичког комитета... Као што видите, опсег функција је прилично импресиван. Тако су многе могућности ове изванредне личности циљано реализоване, и у том смислу мало је вероватно да је остала нека недоследност. Стога се сасвим искрено представља у мемоарима један искрени и јединствени поглед на витепску ситуацију:

Након такве пажње, која ми је указана била у Витепску, наравно, оставио сам га са тугом, а касније сам више пута жалио због тога.⁵⁰

⁴⁸ *Адрес-календарь Витебской губернии на 1890 год*, Витебск 1890, 60, 193.

⁴⁹ Шавельский Георгий, протопрезвитер, *Воспоминания о Витебской семинарии* // *Ступени*, 2006. № 2, 32.

⁵⁰ *Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству*, 19.

Исто је говорио и раније:

И опет сам зажалио за остављеним Витепском, за тамошњим добрим колегама и кротким питомцима.⁵¹

Претпоставља се, да није случајно сачувао високо мишљење о конкретним витепским колегама, које је трајало целог живота:

По савести говорим, тако целовите личности у морално-хришћанском смислу, што је он био и, без сумње, представља и сада драги В. Н. [Терлецки – коментар И. Ч.], ја нисам сретао међу својим колегама-наставницима током целог периода моје дугогодишње службе, с изузетком инспектора Витепског семинара, блиског сећању, В. А. Демидовског.⁵²

Као и јавно изражене речи захвалности:

У срцу увек чувам дубоку захвалност најдостојнијем поштовања оцу Хрисанфу [Пигулевском – И. Ч.].⁵³

Има разлога за веровање да је протојереј Јован по служби, као ректор богословије, био у контакту са светим мучеником Николајем Фомићем Околовићем (1863–1934), који је 1889. године био старешина Николске домске цркве Полоцког кадетског корпуса и законоучитељ права у кадетском корпусу, као и активни учесник живота православне заједнице у целини.

Ректор богословије морао је да има блиске контакте са познатим витепским научницима и личностима из области културе и то не само по статусним дужностима, посебно са А. П. Сапуновим и Д. И. Довгјалом. Дакле, у његовим мемоарима постоји и веома поштован одзив на првог од њих, а истовремено и репродукција размене етно-карактеристичних мишљења са њима, који су изванредни и веома важни данас:

Не сећам се тачно, шта и како сам одговорио својим часницима. Знам само, да је на моје мишљење о Белорусима – мекоћи њихове природе и друге добре особине њиховог карактера, најцењенији истраживач белоруске старине А. П. Сапунов, члан садашње (треће) Државне думе, срдечно ми захвалио и на оно, што сам рекао, додао: „Белоруска природа је стварно мека, али она уме да буде, када је

⁵¹ Исто, 32.

⁵² Исто, 63.

⁵³ Исто, 19.

то потребно, и чврста.” Упркос свим тешкоћама из прошлости Белоруса, они су задржали свој језик, своје нарави и обичаје, тврдоглаво су бранили своју прародитељску православну веру. И као подршку су имали увек Велику Русију православну. Будући, да је то био случај у мрачном времену живота Белоруса, онда је изненађујуће, ако су сада Белоруси и дубоко православни и искрено верноподани – сада, када су данашњи представници духовне и световне власти тако „часно и грозно” држећи знамења православља и руског народа, то знамење, које је тако драго Белорусу и на које је његов поглед увек био устремљен.⁵⁴

Успут, о Белорусима је Ј. Х. Пичета увек позитивно писао. На пример, ево шта је написао у првој књизи мемоара, када се присетио другова из Кијевске академије:

Белоруси – Вишневски, Шимкович, Пригоровски и Попов, били су најљубазнији и најделикатнији од свих другова. Први се сматрао, и заиста је био, способан и уредан студент у сваком погледу, али однос академског начелништва према њему се показао неправедним. Док су неки од другова уопште не размишљајући о магистрату добили то звање, Вишневског су испратили са звањем кандидата.

Крајње неправедном се судба показала и к најплеменитијем од другова, Василију Шимковичу (у монаштву – Владимиру) у његовом даљем раду на највишем хијерархијском пољу као епископа Нарвскога, Сумскога, Јекатеринославскога, Јекатеринбуршкога и Острогошкога, викара Воронешкога, у чијем је звању и остао до данас, искусивши у старости крајње сиромаштво у свему.⁵⁵

Такође је изузетних похвала био удостојен професор Белорус:

Историју руске цркве и привремену историју раскола предавао је незаборавни професор И. И. Малишевски. Богатство знања, душевна племенитост, срдачна доброта, благонаклон однос према ученицима, дирљиво заступништво до суза и за најслабије од њих су одлике нашег незаборавног професора. Били смо у страхопоштовању према њему и сматрали да је злочин неслушање његових дубокосадржајних предавања, посебно о историји западно-руске цркве, чија судба нас је доводила до суза. Заиста, то је био главни стуб Академије и утврђење истинске науке у њој!⁵⁶

⁵⁴ Исто, 19.

⁵⁵ *Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговца*, 62.

⁵⁶ Исто, 74.

Уз све то, за жаљење је, као што је већ било поменуто, што су у мемоарима који су непосредно посвећени служби информације о витепском периоду и више него оскудне. Одређени тренуци живота у Витепску додатно су употпуњени аутобиографским записима његовог познатог сина Владимира Ивановича, који је тамо почео да учи у првој години гимназије.⁵⁷ У принципу, из њих сазнајемо да је Ј. Х. Пичета познавао славног белоруског етнографа Н. И. Никифоровског, који је радио у припремном одељењу гимназије и под чију заштиту је дат Владимир. Појашњени су и неки други детаљи. Међутим, питање је да ли се према синовљевом тексту можемо односити као према веродостојном тексту. А то је из разлога што се дело појавило у „Лењинградском ОДПЗ-у” – (Посебном дому истражног боравка), другим речима, у затвору, који је жалосно познат као „Крстови”. Јасно је да ово није плод чистог књижевног стваралаштва. В. И. Пичета га је писао, највероватније, по налогу истражитеља, док је „чекао да га пошаљу у Вјатку”, што значи да је био сасвим свестан да би информације у њему могле значајно утицати на његову даљу судбу. Сходно томе, имао је прилику да своје политичке ставове правилно представи као безусловно лојалне: „Мрзео сам свим нитима своје душе стари поредак и поздравио пролетерску револуцију... Повезао сам се са Совјетском владом, са радничко-сељачким масама, на чију вољу сам широко применио своју духовну снагу и способности.”⁵⁸ Стога је било потребно намерно нагласити одбацивање руског „империјализма”, „результате руске колонијалне политике” и „руску колонијалну политику”⁵⁹, доказујући да он нипошто није против националне политике СССР-а, као што је потврђивало цело његово животно искуство у Полтави: „Украјински народни језик већини ученика је био ближи, приступачнији и пријатнији срцу од руског језика.”⁶⁰

Подразумева се да би против Владимира Ивановича, подвргнутог репресији, могла да се искористи било која неопрезно изложена чињеница, укључујући и све што је везано за породичне односе, о којима је био присиљен да пише. А највећу опасност је, очигледно, представљало оно што се тичало брата Георгија, који је био у емиграцији, и оца, упркос чињеници, да већ није био међу живима, међутим, по мишљењу судија – власника живота, био је

⁵⁷ Пичета В. И., *Моя жизнь до 1905. года* // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А. П., Яновский О. А. (отв. ред) [и др.]. Вып. IV, БГУ, Минск 2009, 301–332.

⁵⁸ Исто, 306.

⁵⁹ Исто, 309–310.

⁶⁰ Исто, 318.

омражени „служитељ култа”, распрострањитељ „опијума за народ”. Дакле, личност оца и његову улогу у васпитању требало је описати на такав начин, да се не појављује сумња у симпатизерство према револуцији. Према томе ставови према оцу и религији тумаче се као наређено негативни:

Отац, човек великих способности и великог менталног талента, одликовао се суровошћу свог карактера и деспотским склоностима. (...) Мој отац, велики јак човек, кога сам се увек плашио, био је веома суров, деспотски настројен човек, вечито заузет предавањима, јер нас је било много, а тек у старости је постао изненађујуће мек и нежан. Његове нове особине су искусили на себи његови унуци и унуке, укључујући и моју децу (...) са деспотским карактером Херцеговца (...) очево нерасположење према мени... Добио сам много различитих информација, али нисам имао са киме да поразговарам, побеседим. Био сам далек од оца, а, у суштини, једино ми је он могао помоћи. (...) Али нисам био у добрим односима са оцем, у ствари, нисмо се међусобно волели. Ја нисам подносио очев деспотизам, нисам хтео да му се у свему ћутке потчињавам, често смо се свађали. Отац није био навикнут на такве иступе. У овој борби са оцем остао сам сам, ни од кога подржан... Био сам, уопштено, далеко од свих, поготово од оца...⁶¹

Наша претпоставка, односно свесна дезинформација којом се син користио у затвору, поткрепљена је низом запажања. Прво, поред наведених цитата дају се мало вероватни, чак и сасвим невероватни (иако разумљиви, с обзиром на то да су упућени одређеној категорији „читалаца”) описи материјалних услова живота породице ректора (!) богословије: „...често у кући није било ни комада хлеба”.⁶² Друго, тешко је веровати да је у овој породици негован такав однос према вери, тачније равнодушност према њој, да не кажемо баш да се неговало нескривено безбожништво, својствено тек совјетском времену: „Нису нам наметали никаква убеђења. Нису нас водили у цркву и мало су посвећивали пажње нашем религијском васпитању. Нисмо носили крштене златне крстове...”⁶³ Даље, овде постоји веома индикативна, подсвесно условљена тврдња: „...али ја сам волео црквене службе од детињства”.⁶⁴ Најлеgitимније питање овде је: А како можеш да волиш

⁶¹ Исто, 306, 307, 308, 324, 321, 323.

⁶² Исто, 308.

⁶³ Исто, 308–309.

⁶⁴ Исто, 309.

службе ако им ниси присуствовао, тј., како је цитирано, „нису нас водили у цркву“? Као веома изненађујућа, а сасвим објашњива, са уделом дечје психологије и недовољне организованости, забравности, доживљава се описана ситуација из гимназијске прошлости у Витепску: „Када се /Сер./ [мисли се на управитеља Витепског школског округа. – И. Ч.] појавио у разреду и позвао све да покажу да ли имају крстове на врату, ја сам био једини који га није имао... Крст ми није стављен на врат. Тако да га никада нисам носио.”⁶⁵ Тешко је замислити да се тако нешто десило у овом случају; зато се и следећа тврдња чини неуверљивом: „Ја нисам био религиозан дечак.”⁶⁶ Дубока противречност лежи и у овом признању: „Био сам прилично упућен у историју филозофије и са великом пажњом прочитао сам Лангеову књигу *Историја материјализма*. То је имало велики значај за мој раскид са религијским и идеалистичким погледима.”⁶⁷ Логичка примедба: ако је дошло до раскида са одређеним погледима, значи да су такви, религиозни погледи заиста постојали.

Занимљиво је да В. И. Пичета, наизглед у контексту негативних карактеристика оца, указује на веома важну и позитивну чињеницу за његову судбу:

...Отац је све време био заузет „браћом” Србима и много је сиромашних долазило код нас, тражећи материјалну и моралну подршку и увек је добијало. Нисам знао ништа о Србији и Србима, осим из очевих прича, али од детињства ме је привукла нека врста симпатије, истина не само према Србима, већ и према Украјини, што је касније делимично утицало на моје научне и наставне активности.⁶⁸

Сигурно је да о поменутом очинском утицају на професионалну оријентацију сина, па и његов животни избор, нису потребни додатни коментари. Међутим, није ништа мање занимљиво још нешто – показатељ да су земљаци стално тражили и налазили подршку његовог оца. Иначе, сам Јован Христофорович у својим мемоарима спомиње ово само у пролазу. Претпоставићемо да је то било из скромности, но тачније је да он сматра да је неопходно искрено то урадити, представити свој став према Србима и свим Јужним Словенима у мало другачијем светлу – са становишта

⁶⁵ Исто, 311.

⁶⁶ Исто, 312.

⁶⁷ Исто, 312.

⁶⁸ Исто, 309.

непристрасног, објективног педагога, али и представника руског духовно-васпитног вједомства, који спроводи одређену регулацију односа између васпитаника и васпитача:

Стварно ми се није свиђало што су моје сународнике слали у богословију, и ја сам се више него што би требало држао подаље од њих; нисам их примао у свој стан, нисам са њима говорио на српском језику, критиковао сам их због очигледних неуспеха, подвргавао их укорима за кршење школске дисциплине и казнама за најмање одступање од правила финог понашања.⁶⁹

Између осталог, оваквим наводима сведочења сина намеће се једнако поверење као и сведочењима оца. То се поткрепљује и значајном информацијом коју налазимо код савремених истраживача обеју биографија, и синовљеве и очеве:

Напомињемо такође, да је родоначелник руског огранка Пичета примио у своју многодетну породицу и васпитао у духу словенских традиција и даљег рођака из Мостара Душана Семиза (1884–1955), блиског студентским организацијама „Црна рука” и „Млада Босна”. Избачен из мостарске гимназије због учешћа у српском национално-ослободилачком покрету, Семиз је био принуђен да напусти Херцеговину и заврши школовање у Русији. Населио се у Петербургу и постао руски правник, али је, као и његов васпитач, остао српски патриота и почетком двадесетог века често се појављивао у штампи са популарним радовима о јужнословенским народима, а био је изабран за члана Српске Матице.⁷⁰

Али, враћајући се на однос „отац–син”, још једном ћемо обратити пажњу на подсвесну везу с родитељем, која је изражена у генетичкој навици сина: „Мој отац је пио само кафу, а за њим сам и ја од младости постао овисан о овом дивном пићу.”⁷¹ Посебно је значајно признање породичног поноса, које се чује у речима поштованог академика – сина већ при крају живота, када размишља о разним нитковима, придворицама и гадостима које су они чинили и чине му: „Бог с њима! Сачуваћемо честитост. Нека немам

⁶⁹ Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству, 156.

⁷⁰ Горяинов А. Н., В. И. Пичета как поборник единства славян и сторонник идей социализма // Славянский альманах за 2001. год, М., 2002, 286–287.

⁷¹ Пичета В. И., *Моя жизнь до 1905 года* // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А. П., Яновский О. А. (отв. ред) [и др.]. Вып. IV, БГУ, Минск 2009, 316.

ордена, нека не будем 'лауреат'. Ја ћу остати Југословен, Херцеговац Пичета. Ја сам непопустљив."⁷²

Тако, вероватно под утицајем позиције у којој се нашао, у објављеним материјалима из совјетског времена, отац академика В. И. Пичете, могло би се рећи, није много заступљен. А ако је и помињан на сличан начин, то је морало бити онда када је повезиван са сином – научником, са стављеним потребним идеолошким акцентима на разлике у погледима и свим што је зависило од њега. Па ипак, одређене противречности у њиховим ставовима вероватно су заиста постојале. Ипак су они, највероватније и пре свега, били условљени односом према револуцији и трансформацијама после ње, а које су се тичале политичких ставова, поставши њен резултат. Ректор првог универзитета Белоруске Совјетске Републике и, истовремено, председник Савеза безбожника ове образовне установе, морао је, дозволићете, некако да се одвоји од „попа”. Истовремено, постоје и друге чињенице у животу сина. На пример, макар то да је склопио други брак (1919. године) са Александром Петровном Соборовом, кћерком православног свештеника.

Наравно, тражили смо општост, сличности у судбини оца и сина Пичете. Али не може се рећи да је много сличности пронађено. Притом, ово се не односи само на неслагања у односу на веру. Уз све наведено и из објективних разлога, који су изостављени из нашег видокруга, постоји довољно основаних разлога да се тврди да је Иван Христофорович суштински утицао на формирање Владимира Ивановича као хуманисте, слависте, грађанина, што се без одрицања примећивало и раније: „Имао је дубок морални утицај на сина. Читавог живота Владимир Иванович је сачувао захвално сећање на њега."⁷³ У сваком случају, историчар је родио историчара: „...Владимир Иванович је од свог оца наследио љубав према историји, њеном изучавању и предавању, таленат истраживача."⁷⁴

Уз све што је директно речено о оцу, било би прикладно да резимирамо на следећи начин: упознавање са животним околностима и делима Јована (Иоанна/Ивана Христофоровича) Пичете, као и са његовим доступним публикацијама, даје нам пуно право да сведочимо да је он мудар педагог, проницљиви мемоариста, ретко темељан историчар, летописац православног просвећења на југу

⁷² Пичета В. И. *Дневниковые записи 1944–1946 гг.* // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А. П., Яновский О. А. (отв. ред.) [и др.]. Вып. IV, БГУ, Минск 2009, 334.

⁷³ Корольчук В. Д., *Владимир Иванович Пичета (Опыт творческого портрета)* // Вопросы истории, 1970, № 8, 75.

⁷⁴ Карасев В. Г., *Иован Пичета (1844–1920) и его мемуары* // БАЛКАНИКА/BALKANIKA VIII, Београд 1977, 424.

Русије, принципијелни публициста, и уз све то и – прави српски патриота и убеђени славенољуб. Према томе, никако не смемо да дозволимо да сећање на њега нестане нашом кривицом.

Проф. др Иван А. Чарота
Белоруски државни универзитет у Минску
Филолошки факултет
ivancharota@mail.ru

Превела с руског
Дајана Лазаревић